

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 เปรียบเทียบสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 จำแนกตามขนาดของโรงเรียน และศึกษาแนวทางพัฒนาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการสำรวจสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในปีการศึกษา 2552 จำนวน 4 ด้าน ดังนี้ คือ

1. ด้านการบริหาร
2. ด้านครู
3. ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้
4. ด้านนักเรียน

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 จำนวน 150 แห่ง โดยจำแนกเป็นโรงเรียนเป็นขนาดต่าง ๆ ตามจำนวนนักเรียน ดังนี้ โรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 107 แห่ง โรงเรียนขนาดกลาง จำนวน 32 แห่ง โรงเรียนขนาดใหญ่ จำนวน 11 แห่ง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 จำนวน 108 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้ากลุ่มสาระสังคมศึกษา ครูผู้สอนของโรงเรียน แห่งละ 3 คน รวม 324 คน โดยตอบแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น แล้วจัดส่งทางไปรษณีย์ และได้รับแบบสอบถามคืนกลับมาจำนวน 324 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

การวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ปรากฏผล ดังนี้

1. ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในภาพรวมมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณารายด้าน ก็อยู่ในระดับน้อยเรียงลำดับจากสูงไปต่ำ ได้แก่ ด้านนักเรียน ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ ด้านครู และส่วนด้านที่สภาพปัญหามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับที่ต่ำที่สุด คือ ด้านการบริหารจัดการ
2. ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน มีดังนี้

2.1 ด้านการบริหาร ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในภาพรวมมีปัญหาคือ ในระดับน้อย โดยสภาพปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ แต่งตั้งผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นลายลักษณ์อักษร

2.2 ด้านครู ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในภาพรวมมีปัญหาคือ ในระดับน้อย โดยสภาพปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ และ จัดทำแผนการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

2.3 ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในภาพรวมมีปัญหาคือ ในระดับน้อย โดยสภาพปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ มีการจัดทำแผนการจัดการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากแหล่งหรือศูนย์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.4 ด้านนักเรียน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในภาพรวมมีปัญหาคือ ในระดับน้อย โดยสภาพปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ มีการส่งเสริมให้นักเรียนอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และนักเรียนมีการฝึกฝนให้เกิดทักษะและความสามารถเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. การเปรียบเทียบสภาพปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ตามขนาดของโรงเรียน พบว่า โรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกันมีสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ดังนี้

3.1 ด้านการบริหาร สภาพปัญหาด้านการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหาน้อยกว่าโรงเรียนขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ทั้งรายด้านและในรายปัญหา

3.2 ด้านครู สภาพปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหาในการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นน้อยกว่าโรงเรียนขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ทั้งรายด้านและในรายปัญหา

3.3 ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ สภาพปัญหาด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้

ของโรงเรียนขนาดเล็กน้อยกว่าโรงเรียนขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ ทั้งรายด้านและในรายปัญหา

3.4 ด้านนักเรียน สภาพปัญหาของนักเรียนเกี่ยวกับการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนขนาดเล็กน้อยกว่าโรงเรียนขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ ทั้งรายด้านและในรายปัญหา

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในภาพรวมและรายด้านทั้ง 4 ด้าน โดยเรียงลำดับจากต่ำไปสูง คือ ด้านการบริหาร ($\bar{X} = 2.01$) ด้านครู ($\bar{X} = 2.14$) ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ ($\bar{X} = 2.21$) และด้านนักเรียน ($\bar{X} = 2.25$) อยู่ในระดับน้อย ซึ่งไม่สอดคล้องกับรายงานการศึกษาไทย (2542) ที่ได้อธิบายในเรื่องของความตระหนักในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนและไม่เปิดโอกาสให้ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ครูผู้สอนไม่มีความรู้และความเข้าใจ แต่ในปัจจุบันผู้บริหาร ครูผู้สอนจากโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลางและขนาดใหญ่เกิดความตระหนักในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในกระบวนการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น ในส่วนของนักเรียนก็เริ่มหันมาให้ความสนใจภูมิปัญญาท้องถิ่นเนื่องจากมีการบรรจุอยู่ในหลักสูตรสถานศึกษา จึงส่งผลการวิจัยในภาพรวมอยู่ระดับน้อย

2. ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในแต่ละด้าน

2.1 ด้านการบริหาร ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียน มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง โดยเฉพาะ 5 อันดับแรกที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ การวางแผนในการบริหารจัดการเรียนรู้ระหว่างครูผู้สอนกับปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นมีการทำงานร่วมกันในฐานะคณะกรรมการสถานศึกษาตามแนวทางการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม (School Based Management) มีการจัดการอบรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่บุคลากรในโรงเรียน นำข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนไปวิเคราะห์เพื่อจัดทำเนื้อหาสาระการเรียนรู้ รวมทั้งมีการประเมินผลการปฏิบัติงานและทบทวนบทบาทความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับ ธีระพล อรุณะกสิการ และคณะ (2540 : 38 - 39) ที่กล่าวถึงการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการศึกษาและฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพโดยสนับสนุนการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาทุกระดับให้มีความคล่องตัว และเปิดโอกาสให้ครอบครัว ชุมชน

และท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรมทั้งในกระบวนการคิดและการปฏิบัติให้ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันทำงานด้วยกันและติดตาม ประเมินผลด้วยกันพร้อม ๆ กับการผ่อนคลายกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ อีกทั้งสนับสนุนการจัดเครือข่ายการเรียนรู้โดยพัฒนาความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างจริงจัง ส่งผลให้ภาพรวมของปัญหาด้านการบริหาร ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการโรงเรียน มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง

2.2 ด้านครู ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการโรงเรียนในภาพรวม มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย สอดคล้องกับหลักการของกระทรวงศึกษาธิการในยุคนปฏิรูปการศึกษา นอกจากนี้ครูและชุมชนจึงค่อนข้างจะมีการติดต่อประสานกันอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน ด้านครู อยู่ในระดับปานกลาง อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอนก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนให้เป็นที่ไปตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ ซึ่งผลการวิจัยปรากฏว่าอยู่ในระดับมากที่สุด อาจเป็นผลมาจากงบประมาณที่จะใช้ในการจัดการเรียนการสอน จัดหาวัสดุ รวมทั้งโครงการที่สนับสนุนงานด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นค่อนข้างน้อย

2.3 ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย พบว่าปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ คือ การจัดทำแผนการจัดการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังคงเป็นปัญหาในระดับมาก ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของกรมวิชาการ(2539) และประกอบ ใจมั่น (2539) พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในจัดการกระบวนการเรียนการสอน คือ การที่ครูผู้สอนมีความรู้ ความเข้าใจ ความสนใจและความภูมิใจในการนำความรู้ ประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านมาใช้และถ่ายทอดการสอนค่อนข้างน้อย ขาดการเลือกสรรที่เหมาะสม ครูมองภูมิปัญญาว่าเป็นสิ่งล้าหลัง และรายงานการปฏิรูปการศึกษาไทย (2542) ได้กล่าวว่า สถานศึกษาไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มาจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ขาดการบูรณาการเพื่อการเรียนรู้ สาเหตุเป็นเพราะ การร่วมมือกันในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ระหว่างครูกับผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งทำงานร่วมกันในฐานะคณะกรรมการสถานศึกษายังไม่สอดคล้องกันเท่าที่ควร

2.4 ด้านนักเรียน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย เนื่องด้วยผู้เรียนในปัจจุบันมีความต้องการที่จะ

ศึกษา เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องการสร้างผลิตภัณฑ์ หรือชิ้นงานที่เกิดจากการเรียนรู้จากท้องถิ่นของตนเอง ส่งผลให้นักเรียนเกิดความรัก และหวงแหนในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน เกิดความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นไปตามหลักการและวิธีการเรียนรู้ตามแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จึงทำให้ผู้เรียนกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียนมีปัญหายุ่งยากในระดับปานกลาง แต่ยังมีปัญหาระดับมาก คือ การส่งเสริมให้นักเรียนอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่โรงเรียนควรจะต้องมีการจัดการมากขึ้น เพราะผลการวิจัยพบว่าปัญหาดังกล่าวอยู่ในระดับที่เป็นปัญหามาก ปัจจุบันกระแสวัฒนธรรมญี่ปุ่น และเกาหลี ตลอดจนจนตะวันตกรุกเข้ามาทางสื่อสารมวลชน และทำให้นักเรียนไม่สนใจของดั้งเดิม อาจมีการรณรงค์ จัดนิทรรศการหรือชักชวนปราชญ์ชาวบ้านให้เข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับอนุรักษ์ สร้างจิตสำนึกในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มากขึ้น

3. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีขนาดเล็ก มีปัญหาน้อยกว่าโรงเรียนขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ ทั้งในด้านการบริหาร ด้านครู ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้และด้านนักเรียน ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย เป็นผลมาจากโรงเรียนทุกขนาด ได้รับนโยบายการจัดการศึกษาจากรัฐบาลตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาไทย พุทธศักราช 2542 ให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Child Center) ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 7 ว่า “ ในกระบวนการเรียนรู้ต้องปลูกฝังจิตสำนึกที่เกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง” ไม่ว่าจะเป็โรงเรียนขนาดใดก็ตาม จำเป็นต้องดำเนินการตามแผนงานและโครงการตามบริบทของตนเอง อันเนื่องมาจากโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ตั้งอยู่ห่างจากเมืองใหญ่ ชุมชนมีรายได้ต่อคนต่ำ จำนวนครูและบุคลากรทางการศึกษามีน้อย ภาระงานมาก ทำให้การจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพน้อยกว่าโรงเรียนขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ ในด้านของงบประมาณก็เช่นเดียวกัน โรงเรียนขนาดเล็กได้รับงบประมาณน้อยและจำกัด วัสดุอุปกรณ์ต่างๆขาดแคลนและล้าสมัยเมื่อเทียบกับโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ ซึ่งได้รับงบประมาณและการสนับสนุนที่ดีกว่า โรงเรียนขนาดเล็กจึงต้องนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management) ทั้งนี้เพราะกลยุทธดังกล่าวเป็นการจัดการโดยอาศัย

คณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนครู ผู้แทนผู้ปกครองนักเรียน องค์การปกครองท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิษย์เก่าและผู้บริหารเข้ามามีส่วนร่วมตามขนาดของโรงเรียน มีหน้าที่รับผิดชอบ ร่วมคิด วางแผน กำหนดแผนงาน ร่วมกันตัดสินใจ ดำเนินการและประเมินผลการปฏิบัติภารกิจที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ บุคลากร การศึกษาและการบริหารงานทั่วไป โดยให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครองและชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการศึกษาค้นคว้าไปใช้

1. จากการศึกษาปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยสรุปพบว่า โรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหาในการดำเนินการเรื่องดังกล่าวน้อยกว่าโรงเรียนขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ การนำผลการศึกษาไปใช้คือ การศึกษากลยุทธ์ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management) ทั้งนี้เพราะกลยุทธ์ดังกล่าวเป็นการจัดการโดยอาศัย คณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนครู ผู้แทนผู้ปกครองนักเรียน องค์การปกครองท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิษย์เก่าและผู้บริหารเข้ามามีส่วนร่วมตามขนาดของโรงเรียน มีหน้าที่รับผิดชอบ ร่วมคิด วางแผน กำหนดแผนงาน ร่วมกันตัดสินใจ ดำเนินการและประเมินผลการปฏิบัติภารกิจที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ บุคลากร การศึกษาและการบริหารงานทั่วไป โดยให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครองและชุมชน
2. การพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยการจัดทำแผนการเรียนรู้ โดยเน้นการสร้างจิตสำนึกและทัศนคติที่ดีให้เกิดแก่นักเรียนและเป็นที่ยอมรับในทางเศรษฐกิจ เพราะจะทำให้เกิดรายได้ เป็นการยกระดับนักเรียนโรงเรียนและชุมชนทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น ก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และหวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. โรงเรียนและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ควรจัดการฝึกอบรมเรื่องการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. โรงเรียนขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ ควรนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมจัดการและดำเนินการในการแก้ปัญหากระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาในมุมมองของประชาชนชาวบ้านหรือผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับสภาพปัญหาในด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้และความต้องการพื้นฐานเพื่อจะได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและชัดเจนมากยิ่งขึ้น
2. ควรทำการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับนโยบายการศึกษาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาการจัดการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น